

in Suriname in de periode 1873-1921 en een waardevolle aanvulling op eerdere studies over deze bevolkingsgroep in Suriname.

Hans Ramssoedh

Tim Verlaan, *De ruimtemakers. Projectontwikkelaars en de Nederlandse binnenstad, 1950-1980*. (Nijmegen: Vantilt, 2017). 216 p. ISBN 9789460043468.

DOI: 10.18352/tseg.1069

Binnen het gamma van actoren dat verantwoordelijk is voor het maken van een stedelijke omgeving zijn tot op heden, in het domein van de geschiedenis van de stedenbouw, nog veel figuren en instanties onbesproken gebleven. Ook de projectontwikkelaars behoren tot die categorie en het boek van Verlaan vult dit hiaat op een verrijkende wijze, door de nieuwe biotoop te schetsen waarin die ontwikkelaars werkzaam waren vanaf de jaren 1950. Het boek handelt in die zin niet louter over de ruimtemakers, maar wel over een nieuwe sociaal-economische ruimte – in Frankrijk wordt er naar verwezen als *les Trentes Glorieuses* – waarbinnen een aantal projecten voor de binnenstad geconcipieerd en soms ook genegotieerd en gebouwd werd. Wat daarbij bijzonder interessant is in het onderzoek van Verlaan, is dat hij deze projectontwikkelaars niet als een duidelijk afgemeten groep ten tonele voert, maar dat hij hen *cast* in een zoekende ‘poreuze’ rol, in interactie met een snel wijzigende maatschappij. Die zoekende rol betekent in het voorbeeld van de ontwikkelaar Empeo uit Utrecht dat deze alles inzet op een wetenschappelijke benadering van het beroep als projectontwikkelaar. Hij doet dit door medewerkers met uiteenlopende academische achtergronden en grote vakkennis in dienst te nemen, om zich zo te wapenen tegen de onzekerheid die het werkveld van de stad karakteriseert (p. 67). Die onzekerheid werd mee bepaald door een beleidscontext gevormd door wethouders die vaak nog opgeleid waren als biologen, onderwijzers, economen, journalisten – dit wil zeggen als buitenstaanders van de ruimtelijke ordening, en niet als experts (p. 37). Wat desalniettemin beide groepen verbond, ongeacht hun (on)kunde, was het feit dat zij gevangen waren door een overtuiging dat de stadscentra een betere toekomst behoeften en dat die toekomst kon onderschraagd worden door hoofdzakelijk economische motieven. Zo nam Joop den Uyl (PvdA) na de raadsverkiezingen in 1962 in Amsterdam het wethouderschap Publieke Werken en Stadsontwikkeling onder zijn hoede, en breidde hij dat wethouderschap prompt uit met de portefeuille voor Economische Zaken, Havens en Handelsinrichtingen. Vervolgens liet hij kort na zijn aanstelling als wethouder de volgende gevleugelde woorden optekenen over de stadsvernieuwing van

Amsterdam in een interview in *Het Parool*: 'Er is een zekere verveling en verval, er is te veel provincialisme en middelmatigheid in de bruisende stad van weleer.'

De projecten die uit dit soort stellingnames voortvloeiden waren in eerste instantie nieuwe ruimtelijke constellaties, maar zelden doorgedreven oefeningen in het verstedelijken die voorbij de verdichting en de accumulatie van kapitaal reikten. In die zin benoemt Verlaan zijn hoofdrolspelers ook volkomen terecht als 'ruimtemakers' en niet als 'stadsmakers' – hoewel dat verschil in het boek weinig wordt gearticuleerd.

Het boek is opgebouwd volgens twee vluchtlijnen die het verhaal structureren. In een eerste hoofdstuk worden de economische en sociale omwentelingen geschetst die vorm gaven aan de naoorlogse maatschappij en die direct aanleiding gaven tot de 'omstreden modernisering van de Nederlandse binnenstad'. In de daaropvolgende drie hoofdstukken behandelt Verlaan de cases van Hoog Catharijne in Utrecht, het Spuikwartier in Den Haag en een reeks publiek-private samenwerkingen in Amsterdam. De historische rijkdom van het boek zit hem in de gedetailleerde lezing die Verlaan maakt van de cases in drie steden. Door een *close reading* van het historisch materiaal worden de realisatieprocessen van die verschillende projecten – en hun mislukkingen – op een geanimeerde wijze gereconstrueerd en zit je als lezer met de neus op de feiten. Maar het boek mist een tweede betekenislaag die de deze episode van stadsrenovatie boven de historische reconstructie laat uitstijgen en kritische afstand inbouwt tegenover de feiten om deze in te passen in een breder verhaal, zoals de Duitse econoom Wolfgang Streeck een tijdje geleden deed in zijn artikel over 'burgers als consumenten' in de naoorlogse periode. Daarin stelt Streeck dat we soms te makkelijk het kapitalisme uit die periode idealiseren als boosdoener, terwijl '(...) the differences between the organized capitalism of the post-war years in the West and the state socialism of the East were not as dramatic as one might have believed at the time: only that delivery periods were even longer in the East.'²

David Peleman, Universiteit Gent

1 Verlaan, 139. Het citaat van den Uyl is afkomstig uit het artikel 'Amsterdams positie als grote stad op het spel', *Het Parool* 8 november 1962.

2 W. Streeck, 'Citizens as customers. Considerations on the new politics of consumption', *New Left Review* 76 (2012) 27-44, 29.